

Zbigniew Wiktor

Istota "chińskiego marksizmu" i "socjalizmu z chińską specyfiką"

Nowa Krytyka 29, 147-173

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Wiktor
Uniwersytet Wrocławski

Istota „chińskiego marksizmu” i „socjalizmu z chińską specyfiką”

Słowa kluczowe: marksizm, socjalizm, dyktatura proletariatu, okres przejściowy od kapitalizmu do socjalizmu

Sinizacja marksizmu w Chinach – prawidłowość czy odstępstwo od nauki?

Dynamiczny rozwój Chińskiej Republiki Ludowej w ostatnich ponad trzydziestu latach jest przedmiotem wielkiego zainteresowania polityków, znawców kultury, ekonomistów i oczywiście świata naukowego, w tym politologów. Wynika to z uruchomienia przez ten największy naród świata potężnych sił wytwórczych, które radykalnie zmieniają oblicze gospodarcze i społeczne kraju, a także sytuują go w centrum światowej polityki. Jednocześnie Państwo Środka nieustannie podkreśla, że buduje „socjalizm z chińską charakterystyką”. Jak należy to rozumieć?¹

Chińska Republika Ludowa jest państwem socjalistycznym, w którym kierowniczą funkcję pełni Komunistyczna Partia Chin. Jednocześnie ChRL otwarła

¹ W Polsce problematyka ta jest przedmiotem zainteresowania szczególnie ośrodka toruńskiego, a głównie znajduje wyraz w organizowanych corocznie międzynarodowych konferencjach naukowych poświęconych polityce, bezpieczeństwu, gospodarce, kulturze i edukacji Azji, w szczególności Chin. Por. np. *Gospodarka a polityka na przykładzie państw azjatyckich*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2011, s. 8 i n.

się mocno na napływ kapitału zagranicznego, zezwoliła także na masowe uruchomienie krajowej gospodarki prywatnej. Obecnie ponad dwie trzecie PKB wytwarzane jest w sektorze prywatnym. Powstała szczególna sytuacja – nadbudowa, czyli instytucje i stosunki ideowo-polityczne, jest socjalistyczna, natomiast baza, czyli instytucje i stosunki ekonomiczno-produkcyjne, jest zdominowana przez kapitalizm. W Chinach w ramach państwa socjalistycznego powstał wielki kapitalizm państwowy, który wpływa na pogłębianie się sprzeczności wewnętrznych. Chiny weszły do wszystkich ważniejszych międzynarodowych organizacji gospodarczych i politycznych, co umacnia ich miejsce w globalizującym się świecie, ale jednocześnie widać wyraźnie że Chiny idą własną drogą, że nie są one zwykłym „dodatkiem” do światowej gospodarki kapitalistycznej².

Komunistyczna Partia Chin opracowała i wdrożyła interesującą, oryginalną narodową drogę budownictwa socjalistycznego, która znalazła odzwierciedlenie w sinizacji marksizmu i wykorzystaniu narodowej specyfiki rozwoju. Już w czasach Mao Tsetunga, który nawiązywał początkowo do doświadczenia radzieckiego, ujawniły się znaczące różnice w kwestii dróg i metod rewolucji socjalistycznej, głównych sił rewolucji, relacji między klasą robotniczą, chłopstwem i innymi klasami i warstwami ludu pracującego. W późniejszym czasie różnice te się pogłębiły, co znalazło wyraz w powstaniu maoizmu jako chińskiej odmiany marksizmu-leninizmu. Jeszcze bardziej różnice te urosły w czasach kierownictwa Denga Xiaopinga, który wprowadził nowe metody gospodarowania, nazwane później „socjalistyczną gospodarką rynkową”. Kategoria ta, a jeszcze bardziej praktyka gospodarza – zostały z pewną nieufnością przyjęte w środowiskach marksistowskich, które zarzucały nowemu chińskiemu kierownictwu rewizjonizm i odejście od zasad marksizmu-leninizmu. W późniejszym okresie KPCh poczyniła dalsze zmiany programowe, stwierdzając, że Chiny znajdują się dopiero w początkowej fazie socjalizmu i okres przejściowy może trwać nawet sto lat. Jednocześnie partia deklarowała, iż jej celem jest budowa „harmonijnego społeczeństwa” lub „średniozamożnego społeczeństwa”, co można odczytać jako dążenie do socjalistycznych celów społecznych, do budowy „socjalizmu z chińską specyfiką”³.

² Szerzej na ten temat zob. B. Góralczyk, *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2010, s. 21 i n. O historyczno-cywilizacyjnych uwarunkowaniach współczesnych Chin zob. Bai Shouyi [i zespół], *An Outline History of China*, Beijing 2002, w szczególności s. 705 i n.

³ Problemy te analizował J. Polit, *Chiny*, Warszawa 2004, szczególnie rozdział o „Socjalizmie z chińską specyfiką”, s. 270 i n.

Kategorie te, podobnie jak praktyka budownictwa socjalistycznego w Chinach, od ponad trzydziestu lat budzą wiele kontrowersji zarówno wśród marksistów, jak i całego międzynarodowego ruchu komunistycznego. Napotykamy tu różne punkty widzenia – od totalnej krytyki do zrozumienia sytuacji Chin i akceptacji programu KPCh. Jednak sytuacji nie ułatwiają postawa i polityka kierownictwa chińskiego. Na arenie międzynarodowego ruchu komunistycznego Chiny prowadzą politykę samoizolacji. Po upadku ZSRR i tak zwanych KDL-ów w środkowo-wschodniej Europie Chin, choć deklarowały się jako państwo socjalistyczne z największą liczbowo partią komunistyczną, nie stanęły na czele międzynarodowego ruchu komunistycznego, a nawet nie brały aktywnego udziału w różnego rodzaju naradach i akcjach partii komunistycznych na świecie. Jeżeli określały się jako „rzecznik świata uciśnionych”, to w charakterze wielkiego mocarstwa – stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ, deklarując często, że ChRL jest reprezentantką nie tylko wielkiego narodu chińskiego, lecz także krajów rozwijających się⁴.

Można to zracjonalizować tym, że Chiny po upadku ZSRR i wspólnoty socjalistycznej czuły się słabe, nie były w stanie przeciwstawić się wielkiej potędze imperializmu, mając na uwadze losy „realnego socjalizmu” w tych krajach, i w związku z tym skupiły swą uwagę na sprawach wewnętrznych, wychodząc ze słusznego założenia, iż o losach socjalizmu zadecyduje nie tylko rewolucja, ale przede wszystkim efektywność ustroju gospodarczego, jego innowacyjność, nowoczesne technologie, rewolucja naukowo-techniczna, poziom życia mas ludowych – a pod tym względem Chiny miały wiele do nadrobienia. Deng Xiaoping słusznie zauważył, że Chiny wdrożyły równościowe rozwiązania charakterystyczne dla socjalizmu w warunkach głębokiego zacofania w rozwoju sił wytwórczych, odziedziczonego po epoce półkolonialnej, i że oddziela je od rozwiniętych krajów kapitalistycznych głęboka przepaść technologiczna oraz cywilizacyjna, którą mogą one zmniejszyć, wdrażając nowe metody i ciężko pracując przez kilka pokoleń. Muszą więc cofnąć się nie o jeden krok, zmienić taktykę, otworzyć się na świat zewnętrzny, nie tracąc jednak z pola widzenia celu ostatecznego, czyli socjalizmu, a jednocześnie nie popadając w zależność od potęg

⁴ Por. *Chiny*, książka bez roku wydania (prawdopodobnie 2004), otrzymana w Ambasadzie ChRL w Warszawie, s. 64 i n. Zob. też E. Vagenas, *ZK der KKE: Die internationale Rolle Chinas, „Offensiv”*, Zeitschrift für Sozialismus und Frieden, Mai–Juni 2011, s. 85–107.

imperialistycznych, tak jak stało się to udziałem byłego ZSRR i europejskich „KDL-ów”⁵.

Najwięcej kontrowersji budzi wspomniana kategoria „socjalistyczna gospodarka rynkowa”. Powstało wiele pytań: czy można socjalizm pogodzić z rynkiem? czy rynek nie jest sprzeczny z socjalizmem? czy jest to kategoria zastrzeżona wyłącznie dla stosunków kapitalistycznych, dla gospodarki kapitalistycznej? czy rzeczywiście jest to typowe *contradictio in adiecto*, czyli sprzeczność w przymiotniku, właściwie w przymiotnikach, logiczny absurd, polegający na tym, że każdy z owych składników wyrażenia logicznego („socjalistyczna” i „rynkowa”) jest zaprzeczeniem drugiego lub pociąga za sobą negację drugiego? Kwestie te wymagają logicznego, teoretycznego i praktycznego wyjaśnienia. Na ten temat ukazują się nieliczne prace, w szczególności w literaturze marksistowskiej, a tymczasem Chiny z ogromnym powodzeniem kroczą naprzód, zadziwiają świat kolejnymi wielkimi wskaźnikami przyrostu PKB i innymi wskaźnikami, z powodzeniem przełamały także ostatni kryzys finansowo-gospodarczy światowej gospodarki, dokumentując raz jeszcze, że nie są one „dodatkiem” do niej⁶.

Dodatkowo kwestie te zaciemniane są przez praktykę chińskiego kapitalizmu państwowego. Niektórzy teoretycy marksistowscy uważają, że w Chinach już dawno w pełni zwyciężył kapitalizm, KPCh zesłała na pozycje rewizjonizmu i posługuje się jedynie frazesem komunistycznym w celu manipulowania i oszukiwania własnych mas i wprowadzania w błąd postępowej opinii światowej. Tak jednak nie jest. Komunistyczna Partia Chin, uruchamiając kapitalizm państwowy, sięgnęła do leninowskiej koncepcji NEP-u (Nowej Ekonomicznej Polityki), która z powodzeniem wdrażana była przez WKP(b) w latach dwudziestych ubiegłego wieku w dawnym ZSRR i przyczyniła się do postawienia na nogi gospodarki radzieckiej po okresie wojny domowej i rewolucyjnego chaosu. Trwała ona w ZSRR około dziesięciu lat i była ważnym doświadczeniem okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu w ZSRR. Kierownictwo radzieckie odeszło od niej pod koniec lat dwudziestych, w obliczu narastania sprzeczności wewnątrz-

⁵ Więcej na ten temat zob. Deng Xiaoping, *Chińska droga do socjalizmu. Wybór prac z lat 1956–1987*, przeł. Z. Góralczyk [et al.], Warszawa 1987, w szczególności *Przemówienie wygłoszone na Partyjnym Forum Teoretycznym 30 marca 1979 roku*, s. 99 i n. Por. też inne prace tego polityka opublikowane w „Bibliotece Azji i Pacyfiku”: idem, *Chiny na drodze reform w XXI wieku*, przeł. J. Rowiński, Z. Góralczyk, W. Trzcńska, Ż. Gierasimowa, Toruń 2007, s. 246 i n.

⁶ Por. Lan Xinzhen, *Exemplary Performance. The Chinese economy has overcome the global financial crisis and maintained steady and fast growth*, „Beijing Review”, 28.04.2011, s. 28–31. Zob. też. *Kitajskaja Narodnaja Respublika. Politika, Ekonomika, Kultura. K 60-letiu KNR*, red. M.L. Titarienko [et al.], Moskwa 2009, w szczególności s. 457 i n.

nych i zaostrzenia się sprzeczności międzynarodowych związanych z wielkim kryzysem gospodarczym oraz dochodzenia do władzy ruchów faszystowskich⁷. Pewne elementy „nowej polityki ekonomicznej” były także wdrażane w mechanizmach gospodarczych okresu przejściowego niektórych krajów demokracji ludowej, na przykład polityka „nowego mechanizmu ekonomicznego” w NRD czy „bodźców materialnego zainteresowania” w Polsce. Można więc sądzić, że Chińczycy z powodzeniem zastosowali instrumenty tej polityki, która z różnych powodów nie mogła się rozwinąć w ZSRR i „KDL-ach”, ale dzięki sprzyjającej sytuacji międzynarodowej i specyfice rozwojowej narodu chińskiego przyniosła olbrzymie pozytywne rezultaty, które zasadniczo zmieniły na korzyść sytuację socjalizmu zarówno w Chinach, jak i na całym świecie, choć z tym ostatnim z wyżej przedstawionych powodów Chińczycy się nie obnoszą⁸.

Sinizacja marksizmu jest jego dostosowaniem do specyficznych warunków rozwojowych i kultury wielkiego narodu chińskiego. Cywilizacja chińska funkcjonuje około pięciu tysięcy lat i wytworzyła własne treści i formy, które zmieniały się historycznie, ale są kontynuacją własnych tradycji. Na język chiński przetłumaczono dzieła klasyków marksizmu-leninizmu, także liczne prace marksistów zachodnich, ale jednocześnie KPCh i współczesne chińskie instytucje naukowe rozwijają marksizm w oparciu o własne doświadczenie, dostosowując jego kategorie i aparatę poznawczą do chińskiego języka i myślenia. Na tym tle mogą powstawać różnice poglądów w środowiskach marksistowskich na świecie, tym bardziej że rozwój tych poglądów następuje w świecie zróżnicowanym politycznie. Chińscy marksiści mają prawo do poszukiwania swej własnej optymalnej drogi budowania socjalizmu, określonej przez historyczną i narodową rozwój specyfikę. Mają prawo odwoływać się do wielkiej tradycji marksizmu, zakładającej, że wszystkie narody dojdą do socjalizmu, ale według własnej drogi⁹. Potwierdza to doświadczenie dotychczasowych rewolucji socjalistycznych i państw

⁷ Pisze o tym M. Rakowski, *Przemiany i szanse socjalizmu (w konfrontacji z kapitalizmem od czasów Marksa po bliską przyszłość)*, Warszawa 2004, s. 18. Zob. też I. Koberdowa [et al.], *Międzynarodowy ruch robotniczy*, t. 1: *Wiek XIX–1945*, Warszawa 1976, s. 486 i n.

⁸ Więcej na ten temat zob. wystąpienie sekretarza generalnego KPCh Jiang Zemina na XVI Zjeździe KPCh w Pekinie 8 listopada 2002 r.: *Eine Gesellschaft mit bescheidenem Wohlstand umfassend aufbauen, eine neue Situation für die Sache des Sozialismus chinesischer Prägung Schaffen – Bericht auf dem XVI. Parteitag der Kommunistischen Partei Chinas (8. November 2002)*, [w:] *Dokumente des XVI. Parteitages der Kommunistischen Partei Chinas*, Beijing 2002, s. 7 i n.

⁹ Kwestie te wyjaśniał teoretycznie Deng Xiaoping, *Tezy do dyskusji w czasie wyjazdów do Wu Czan, Shenzen, Zhuhai i Szanghaju (18 stycznia – 21 lutego 1992 roku)*, [w:] idem, *Chiny na drodze reform...*, op. cit., s. 270 i n.

tak zwanego realnego socjalizmu. Leninizm, który wykształcił się po krachu II Międzynarodówki, był traktowany przez znaczną część „ortodoksyjnych” marksistów jako rewizja tradycyjnego marksizmu. Dopiero później okrzepł teoretycznie i stał się ideowo-polityczną podstawą zwycięskiej rewolucji socjalistycznej i budowy socjalizmu w Rosji radzieckiej, a później także w innych krajach socjalistycznych. Maoizm, a także obecne teoretyczne postacie chińskiego marksizmu – również były kontynuacją rozwoju marksizmu-leninizmu w warunkach Chin. Obecne sukcesy gospodarcze i polityczne Chin dowodzą, że sinizacja marksizmu trafiła na podatny grunt i odnosi sukcesy także w rozwoju marksizmu¹⁰.

Problemy strategii rozwoju Chin w programie i działalności Komunistycznej Partii Chin

Komunistyczna Partia Chin jest główną siłą polityczną i ideologiczną Chińskiej Republiki Ludowej i od swego powstania w 1921 roku zdobyła olbrzymi autorytet wśród chińskich mas pracujących. Autorytet ten zwiększony został w ciągu ostatnich ponad trzydziestu lat w ramach realizacji „socjalistycznej gospodarki rynkowej”, która radykalnie przyspieszyła rozwój gospodarczy i socjalny kraju. Zwiększyły się co prawda różnice społeczne, ale wszyscy Chińczycy są beneficjentami modernizacji, co jest źródłem wspomnianego autorytetu oraz kredytu zaufania dla KPCh, dla jej programu przyszłościowego. Innymi słowy, kierownictwo KPCh nie utraciła więzi z masami i systematycznie koryguje oraz dostosowuje program do aktualnych potrzeb ludzi pracy. Nie oznacza to, że nie istnieją sprzeczności – o niektórych z nich już wspomniano; w samej KPCh toczy się głęboka dyskusja, a nawet walka o strategię i kierunek rozwoju między skrzydłem komunistycznym, prokapitalistycznym i centrowym. Oficjalnie w dokumentach programowych KPCh deklaruje się dążenie do socjalizmu, co można odczytać jako przewagę skrzydła komunistycznego¹¹.

¹⁰ Problematyce tej poświęcona była m.in. międzynarodowa konferencja naukowa na Uniwersytecie Wuhan w Chinach centralnych w październiku 2005 r. Por. *Marxism and Contemporary World. International Conference on Memorizing the 110th Anniversary of Engels Passing Away, Luodjia Hill, Wuhan, China, October 2005*, s. 1 i n., a w szczególności s. 300 i n. Por. też aspekty dydaktyczne owej sinizacji, określone w treściach niektórych przedmiotów dydaktycznych na Uniwersytecie Wuhan: *Brochure of the School of Political Science and Public Administration*, Wuhan b.r.w. [prawdopodobnie 2009], s. 9–11.

¹¹ Por. *Constitution of the Communist Party of China (amended and adopted at the Seventeenth National Congress of the Communist Party of China on October 21, 2007*, [w:] *Documents of the 17th National Congress of the Communist Party of China (2007)*, Beijing 2007, s. 83 i n.

Komunistyczna Partia Chin nigdy nie zrezygnowała także z socjalistycznego wychowywania swych obywateli, szczególnie młodzieży. Dokumenty programowe KC KPCh, zwłaszcza kolejnych zjazdów, poświęcają tym kwestiom baczną uwagę. Na przykład „Ogólny program KPCh”, przyjęty na XVII Zjeździe KPCh w Pekinie 21 października 2007 roku i włączony jako integralna część do obowiązującego obecnie statutu KPCh, zawiera klarowną definicję celów ekonomicznych, społecznych i ideowych, stanowiąc, że

Komunistyczna Partia Chin kieruje się w swej działalności marksizmem-leninizmem, ideami Mao Tsetunga, teorią Deng Xiaopinga i ważnymi ideami „Trzech Reprezentacji”.

I dalej:

Komunizm jako najwyższy ideał, do którego dążą chińscy komuniści, można zrealizować tylko na bazie pełnego rozwoju gospodarki i wysokiego poziomu świadomości socjalistycznego społeczeństwa.

Rozwój i doskonalenie socjalistycznego ustroju stanowią długi historyczny proces. Jeśli będzie się twardo trzymać podstawowych założeń marksizmu-leninizmu i będzie się iść po drodze, którą wybrał chiński lud z własnej woli i która jest zgodna z chińskimi realiami, to sprawa socjalizmu w Chinach nieuchronnie ostatecznie zwycięży¹².

Komunistyczna Partia Chin wyciągnęła wnioski z błędów i wypaczeń KPZR oraz innych partii, które na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku doprowadziły do krachu socjalizmu w Związku Radzieckim i krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Komitety partyjne systematycznie informują organizacje partyjne i społeczności lokalne o podstawowych problemach życia gospodarczego, politycznego i międzynarodowego kraju. Jednocześnie podstawowe organizacje przekazują regularnie informacje o problemach lokalnych, o stanie świadomości ideowo-politycznej ludu chińskiego. Mechanizm ten umożliwia kierownictwu podejmowanie właściwych decyzji w rozwiązywaniu narosłych sprzeczności. Dotychczasowy rozwój Chin w ostatnich ponad trzydziestu latach odbywał się bez większych zaburzeń, pomijając te na tle etnicznym w Tybecie i Sinciangu, a także próbę rebelii podjętą przez część pekińskich studentów na placu Tiananmen w czerwcu 1989 roku; narastają jednak nowe sprzeczności,

¹² Wszystkie cytaty zaczerpnięte 27 października 2007 r. z internetowego źródła chińskiego. Por. Z. Wiktor, *Chiny na drodze socjalistycznej modernizacji*, Toruń 2008, s. 506.

dochodzi do strajków i demonstracji i Chiny stoją przed nowymi wyzwaniami. W Chinach wyrastają postacie i ruchy opozycyjne, biorące pożywkę ideowo-polityczną z polityki „otwarcia” i szerszych kontaktów z Zachodem (np. Liu Xiaobo)¹³.

Ważną rolę w kształtowaniu ideologii komunistycznej i postaw prosocjalistycznych odgrywają instytucje oświatowe, szkoły wyższe i organizacje społeczne. Programy nauczania w szkołach podstawowych, średnich i wyższych obejmują zagadnienia historii Chin i świata, ich rozwój w płaszczyźnie gospodarczej, społecznej, kulturalnej i międzynarodowej, z punktu widzenia teorii i metodologii marksistowskiej. Dotyczy to w szczególności takich dyscyplin, jak historia powszechna, historia Chin, stosunki międzynarodowe, filozofia, etyka, socjologia, nauki polityczne, prawo, ekonomia polityczna. W chińskich szkołach wyższych nie zrezygnowano z tak zwanych przedmiotów ideologicznych, jak historia Komunistycznej Partii Chin, naukowy socjalizm, materializm dialektyczny i historyczny, budownictwo państwowe i partyjne, teoria marksistowska, a także wychowanie i praca ideologiczna. Wszyscy studenci objęci są szkoleniem wojskowo-politycznym, które jest formą odbywania służby wojskowej przez młodzież akademicką. Program wychowania patriotyczno-obronnego stoi tam postawiony na wysokim poziomie. Młodzież studencka jest w wysokim stopniu zorganizowana w Związku Młodzieży Komunistycznej, który rekomenduje do KPCh najbardziej zdolnych i zaangażowanych socjalistycznie studentów. W skali całej partii młodzież jest celem systematycznego przekonywania do ideologii komunistycznej, co znajduje wyraz między innymi w licznych wstępowaniach studentów w szeregi KPCh. Programy i wychowanie młodzieży kształtują wiedzę i postawy zaangażowania po stronie socjalizmu, patriotyzmu, poszanowania i tolerancji dla innych ludzi, narodów i państw, potępienia imperialistycznych wojen¹⁴.

Wielkim szacunkiem cieszą się przywódcy KPCh, włącznie ze zmarłym w 1976 roku Mao Tsetungiem, którego dorobek teoretyczny i polityczny jest analizowany i wykładany w odrębnej dyscyplinie dydaktycznej o nazwie Myśl Mao Tsetunga. Mimo że Mao nie ustrzegł się pewnych błędów, zwłaszcza w schyłkowym okresie swojego życia, nowe kierownictwo partyjne i masy członkowskie

¹³ Szerzej na ten temat zob. W. Wiktor, *Główne sprzeczności w Chinach i ich rozwiązywanie*, [w:] *Gospodarka a polityka...*, op. cit., s. 208 i n. W 2010 r. miało miejsce 280 tys. „masowych protestów”, czyli takich, w których wzięło udział co najmniej 100 osób. Por. M. Kruczkowska, *Chińskie grona gniewu*, „Gazeta Wyborcza”, 16.06.2011, s. 10.

¹⁴ Szerzej na ten temat zob. *International Conference on Chinese-Style Democracy. Conference Proceedings, Wuhan University, November 13–15, 2009*, s. 12 i n.

uznały, iż były to pomyłki wielkiego rewolucjonisty i stanowiły one 30–40% jego aktywnego życia, pozostałe zaś 60–70% było pozytywne. Ten stosunek do zmarłego przywódcy jest wyrazem szacunku dla Mao Tsetunga jako wielkiego przywódcy i teoretyka marksizmu, który wprowadził Chiny na drogę antykolonialnej, antykapitalistycznej i socjalistycznej rewolucji, toteż Chiny mają mu wiele do zawdzięczenia. Było to inne potraktowanie zmarłego przywódcy, niż uczyniło to ze Stalinem kierownictwo KPZR z Nikitą Chruszczowem na czele, co przyczyniło się do spadku jego popularności pośród mas, a później także do upadku KPZR i Związku Radzieckiego.

Po śmierci Mao Tsetunga nowi przywódcy z Deng Xiaopingiem i Hu Jintao na czele kontynuowali budowę socjalizmu, przy czym wyraźnie zmienili taktykę tego budownictwa. Uznali oni, że musi być kontynuowana „linia mas”, to jest dbałość o interes mas i obustronny związek oraz porozumienie między masami i kierownictwem partii na wszystkich szczeblach, a także opieranie się w polityce chińskiej na realiach, co wzbogaciło teorię i praktykę marksizmu-leninizmu w Chinach. Na pierwszy rzut oka wydawało się, że koncepcja „socjalistycznej gospodarki rynkowej” diametralnie różniła się od socjalizmu w ujęciu teoretycznym i praktycznym Mao Tsetunga, który wyraźnie, zwłaszcza w początkowej fazie, opierał się na przykładzie, doświadczeniach i pomocy ZSRR. Podstawową zasadą Deng Xiaopinga było „wyciągać wnioski z faktów”. Trzeba się uczyć także od wyżej zorganizowanego kapitalizmu¹⁵.

Jeśli zastanowić się głębiej nad tym zagadnieniem, to można stwierdzić, że jest to realizacja tego samego celu, a więc obrony interesów i utrzymania władzy ludu pracującego innymi metodami, odpowiadającymi realiom zewnętrznym i wewnętrznym, w jakich znalazła się Chińska Republika Ludowa po śmierci Mao Tsetunga. Komunistyczna Partia Chin nie zeszła z drogi socjalistycznego budownictwa, tak jak KPZR, i uznała za błąd tej ostatniej totalną krytykę Stalina. Jednocześnie „rewolucja kulturalna” w Chinach „rozkołysała” politycznie masy, które poczuły się gospodarzem kraju. Mimo błędów ekonomicznych „rewolucja” wzmocniła pozycję ludu pracującego w Chinach jako suwerena. W związku z tym po śmierci Mao Deng Xiaoping wystąpił pod koniec 1978 roku z nową koncepcją budownictwa socjalistycznego, którą ujął skrótowo w formułę czterech zasad:

¹⁵ Por. Deng Xiaoping, *Wyzwalać myślenie, poszukiwać prawdy w faktach, jednoczyć się w patrzeniu w przyszłość. Przemówienie wygłoszone na końcowej sesji centralnej konferencji roboczej przed III Plenum KC 13 grudnia 1978 roku*, [w:] idem, *Chińska droga do socjalizmu...*, op. cit, s. 81 i n.

- I. Trzymać się socjalistycznej drogi.
- II. Przestrzegać dyktatury proletariatu.
- III. Przestrzegać kierowniczej roli partii komunistycznej.
- IV. Przestrzegać marksizmu-leninizmu i myśli Mao Tsetunga¹⁶.

W późniejszym czasie zasady te stały się ważnymi składnikami i kategoriami teorii Deng Xiaopinga, stanowiącej w teorii marksistowskiej pewne *novum*. Wychodzi ona z założenia, że rynek nie musi być sprzeczny z gospodarką socjalistyczną. Inaczej zdefiniowano planowanie, szczególnie w skali centralnej państwa, przechodząc od koncepcji planowania nakazowo-administracyjnego i gospodarki nakazowo-rozdzielczej do planowania sterowniczego w skali ogólnopaństwowej, w poszczególnych gałęziach gospodarczych i w skali regionalnej. Chińska Republika Ludowa trzyma się socjalistycznej drogi.

W stosunkach zagranicznych pozwolono na wejście obcego kapitału, zachowując jego kontrolę prawnopństwową i finansową; dopuszczono też kapitał wewnętrzny, który z czasem bardzo się rozwinął. Powstał w ten sposób olbrzymi kapitalizm państwowy, co było nawiązaniem do teorii i praktyki opracowanej przez Lenina w latach dwudziestych XX wieku w Rosji, w ramach koncepcji NEP, ale na gigantyczną skalę i w ramach globalizacji w nowej epoce historycznej. W związku z tym KPCh zmieniła koncepcję i miejsce okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu, uważając, że Chiny znajdują się dopiero na początkowym etapie budowy socjalizmu i że okres przejściowy w Chinach może trwać nawet sto lat (1949–2049). Jest to bez wątpienia nowe spojrzenie na rynek i na długość okresu przejściowego w teorii marksistowskiej, co nie zawsze jest przyjmowane ze zrozumieniem w różnych kręgach marksistów i partii komunistycznych. Odnosząc się do tych kontrowersji, możemy stwierdzić, że chińscy marksiści mają prawo do eksperymentów gospodarczych i politycznych, wynikających ze specyfiki uwarunkowań narodowo-historycznych, których odzwierciedleniem jest tak zwana chińska droga do socjalizmu. Jak na razie, przynosi ona pozytywne zmiany w rozwoju Chin i jest bacznie obserwowana przez przyjaciół i wrogów tego państwa. Chińska Republika Ludowa jest państwem dyktatury ludu (proletariatu)¹⁷.

W rezultacie tych działań powstała w Chinach wieloukładowa gospodarka, w której państwo zachowało kontrolę przede wszystkim nad strategicznymi gałę-

¹⁶ Więcej na ten temat zob. M. Rakowski, *Przemiany i szanse socjalizmu...*, op. cit., s. 123.

¹⁷ Por. J. Fenby, *Chiny, upadek i narodziny nowej potęgi*, przeł. J. Wąsiński, J. Wołk-Laniewski, Kraków 2009, s. 889 i n.

ziami gospodarczymi (np. przemysł energetyczny, zbrojeniowy, gospodarowanie zasobami wodnymi, transport lotniczy, drogowy, kolejowy), ziemia jest własnością państwa lub kolektywów lokalnych, podobnie środki masowej informacji, w tym telewizja, radio, a także wielkie inwestycje ekologiczne. Powstał silny sektor kapitalistyczny, oparty głównie na kapitale prywatnym, konkurującym z kapitałem zagranicznym i jednocześnie przez niego wspomaganym. Mocno rozwinęło się drobnomieszczaństwo, nie tylko w sferze tradycyjnego rzemiosła, handlu i gastronomii, lecz także w sferze nowoczesnych usług, na przykład komputerowych, telekomunikacyjnych itd. Jednocześnie rozwijają się różne formy spółdzielczości, a na wsi króluje drobna gospodarka rolna, o czym już wspomniano. Dzięki chińskiemu NEP-owi mocno rozwinęła się gospodarka i generalnie ludność Chin podniosła swój standard ekonomiczno-socjalny. Jednocześnie zastryżły się sprzeczności, w tym klasowe, umocniła się burżuazja, która nie ma co prawda możliwości politycznego zdyskontowania swej przewagi, ale zapewne skrycie o tym marzy, naśladowując zarazem wzory konsumpcyjne podobnych środowisk w USA i innych państwach kapitalistycznych.

Dotychczasowa ponadtrzydziestoletnia praktyka chińskiego NEP-u została zweryfikowana pozytywnie przez efekty gospodarcze, socjalne i polityczne. Przede wszystkim umocniła ona tezę, że Chińska Republika Ludowa nie jest częścią do gospodarki kapitalistycznej lub „dodatkiem” do niej. Chiny idą własną drogą, przede wszystkim nie kroczą one niesocjalistyczną drogą rozwoju, po której posuwają się „azjatyckie tygrysy”, które stały się dodatkami do koncernów amerykańskich i innych krajów kapitalistycznych. Chiny nie kopiują pa-sożytniczego modelu konsumpcji, zachowują generalnie skromny poziom spożycia, przeznaczając olbrzymie, wynoszące nawet ponad 50%, części dochodu narodowego na inwestycje. Taka strategia wymaga utrzymania dyktatury proletariatu, która skierowana jest przeciwko zagrożeniom wewnętrznym i zagranicznym ze strony burżuazji. Jednocześnie oznacza ona demokrację dla ludu i przez lud oraz utrzymanie pełnego zaufania i współpracy między KPCh a masami. Dążenie do tak wielkiego celu, jakim jest socjalizm, wymaga zarówno w stosunkach wewnętrznych, jak i zagranicznych utrzymania kierowniczej roli partii komunistycznej¹⁸.

¹⁸ Zhao Zhikui, *The Power of Collective Wisdom. Democratic centralism is the basic policy mechanism of the Communist Party of China*, „Beijing Review”, 2.06.2011, s. 25. Zob. też He Xinyuan, *Appraising Party Cadres. An efficient cadre appraisal system guarantees cadres of the Communist Party of China will serve the people wholeheartedly*, ibidem, 23.06.2011, s. 25. KPCh

Walka klasowa między burżuazją a proletariatem odbywa się w skali świata, ma ona także miejsce w Chinach, choć nie stanowi tam obecnie głównego zagrożenia dla władzy ludowej. W związku z tym podstawową zasadą organizacyjną życia polityczno-partyjnego i systemu polityczno-państwowego pozostaje zasada centralizmu demokratycznego. Nieustannym warunkiem powodzenia Chin w długofalowej walce o socjalizm jest trzymanie się marksistowsko-leninowskiej teorii materializmu dialektycznego i historycznego oraz dotychczasowej praktyki politycznej, zapoczątkowanej przez przewodniczącego Mao Tsetunga i kontynuowanej przez następne pokolenia chińskich marksistów i komunistów, z Deng Xiaopingiem, Jiang Zeminem na czele, a obecnie przez sekretarza generalnego KPCh i prezydenta ChRL Hu Jintao. Nastąpiła dalsza sinizacja marksizmu, określana od dziesięciu lat jako teoria „Trzech Reprezentacji”, a więc reprezentowania najwyższych osiągnięć w gospodarce, polityce i kulturze¹⁹.

Powstaje jednak uzasadnione pytanie, czy w wyniku tak wielkiego wzrostu kapitalizmu w Chinach ster kierownictwa politycznego nie wymknie się z rąk komunistów wskutek nieprzewidywalnej kumulacji sprzeczności wewnętrznych lub zewnętrznych, które mogą zmienić sytuację jakościowo. W każdym razie niebezpieczeństwo takie jest realne.

Chińska droga do socjalizmu – konfrontacja teorii i praktyki

W jakim kierunku zmierzą Chiny? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Oficjalnie współczesne Chiny są kontynuacją powstałej w 1949 roku Chińskiej Republiki Ludowej, która po śmierci Mao Tsetunga we wrześniu 1976 roku weszła w nowy etap rozwojowy, określany jako „socjalistyczna gospodarka rynkowa”, przy czym kategoria ta dopiero od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku znalazła wyraz w unormowaniach zmienionej konstytucji ChRL. Obecnie podkreśla się, że ChRL buduje „socjalizm z chińską charakterystyką” i że jest to proces długotrwały.

Komunistyczna Partia Chin pod kierownictwem Deng Xiaopinga zmieniła program rozwoju kraju, otwierając się na zewnątrz i zezwalając w stosunkach

ocenia kadry pod kątem obecności pięciu cech: uczciwości, zdolności, pilności, aktualności i prawości.

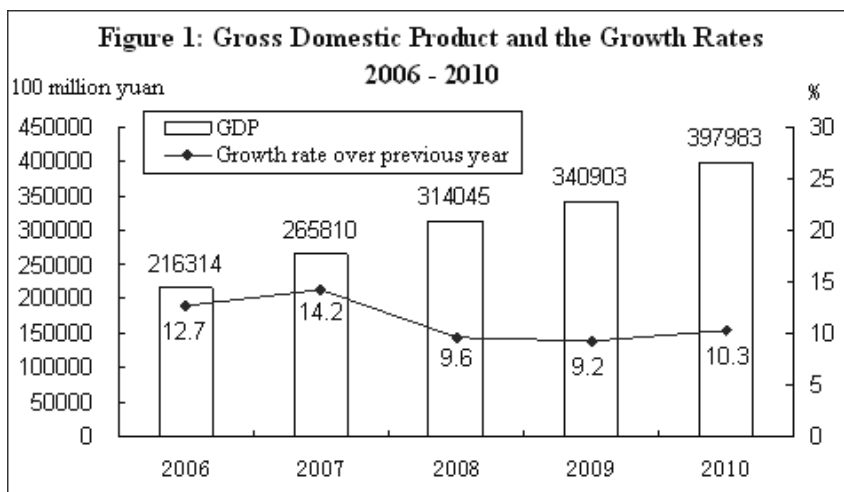
¹⁹ Hu Jintao, *Hold high the great banner of socialism with Chinese characteristics and Struve for New Victories in building a moderately prosperous society in all respects. Report of the Seventeenth National Congress of Communist Party of China on October 15, 2007*, [w:] *Documents of the 17th National Congress...*, op. cit., s. 15 i n. Por. też. *Brochure of the School of Political Science...*, op. cit., s. 10.

wewnętrznych na aktywizację inicjatywy prywatnej. Rozpuszczono komuny ludowe na wsi, a ziemię w ramach kontraktów rodzinnych podzielono między miliony rodzin chłopskich (średnio po 1–1,5 ha ziemi), co spowodowało wzrost produkcji rolnej, nie doprowadzając jednocześnie do odtwarzania wielkich majątków obszarniczych. W rezultacie tych zmian przez ponad 30 lat chiński PKB wzrastał średnio o 8–10% rocznie, co pozwoliło Chinom kilkakrotnie zwiększyć swój potencjał gospodarczy i rozwiązać liczne problemy społeczne. Dane te potwierdzone są wynikami ostatniego okresu pięcioletniego (2006–2010)²⁰.

Jednocześnie w Chinach narastają wielkie sprzeczności społeczne, klasowe, między miastem a wsią, narodowościowe, między centrum a peryferiami, na tle zanieczyszczenia środowiska naturalnego; pogłębiają się sprzeczności płynące z restrykcyjnej polityki jednego dziecka w rodzinie, co poważnie zachwiało naturalną proporcją między płciami i naraża Chiny – nie tylko w perspektywie, ale już obecnie – na braki w sile roboczej (ma to już miejsce w niektórych rejonach kraju). Komunistyczna Partia Chin nie uważa tych sprzeczności za zagrażające stabilności kraju i rozwiązuje je dość skutecznie, choć dają o sobie znać różne niepokoje, demonstracje, strajki i protesty społeczne. Na przykład tylko w 2010 roku ogółem było w Chinach 280 tysięcy „masowych protestów społecznych”, a więc takich, w których wzięło udział ponad stu uczestników. Nie przybierają one jednak, jak na razie, charakteru otwarcie antagonistycznego. Za główną sprzeczność Chin władze uznają w dalszym ciągu sprzeczność między rosnącymi potrzebami kraju i jego ludności a możliwościami ich zaspokojenia. W związku z tym władze popierają każdą inicjatywę, która przynosi realne efekty gospodarcze. W następstwie ogromnie wyrosła rola sektora prywatnego, jego różnych form, wzrasta psychologia własności prywatnej, a wielka burżuazja dąży do powielania amerykańskich wzorców konsumpcji²¹. Kwestie te ilustruje się podstawowymi danymi ekonomicznymi, społecznymi, demograficznymi i porównawczymi, ujętymi na poniższym wykresie i w tabelach.

²⁰ Por. *Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2010 National Economic and Social Development*, National Bureau of Statistics of China, February 28, 2011, www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110228_402705764.htm [dostęp: 28.02.2011].

²¹ Przykładem tych zmian w chińskim rolnictwie jest działalność niejakiego Ye Bailina, który wydzierżawił ponad 400 ha ziemi na uprawę orzeszków ziemnych. Dzięki uzyskanym kredytom w wysokości 1,85 mln juanów (282 tys. dol.) postawił on gospodarstwo na wysokim poziomie agrotechnicznym, zatrudnił ponad 200 mieszkańców wsi i – jak donosił „Beijing Review” z 19 maja 2011 r. – „wyprowadził z biedy 5 tys. ludzi”. *Entrepreneurial Farmer*, „Beijing Review”, 19.05.2011, s. 3.

Produkt krajowy brutto i tempo wzrostu w latach 2006–2010

Źródło: *Statistical Communiqué...*, op. cit., s. 1.

Z wykresu i danych wynika, że w 2006 roku Chiny osiągnęły PKB w wysokości ponad 21,6 bln juanów, co stanowiło 12,7% wzrostu w porównaniu z 2005 rokiem. W 2007 roku chiński PKB miał rekordową wielkość prawie 26,6 bln juanów, przy czym wzrost w stosunku do poprzedniego roku wyniósł aż 14,2%. Pod koniec 2007 roku świat wstąpił w okres głębokiego kryzysu, który dotknął także Chiny, na przykład przez ograniczenie eksportu. W związku z tym wzrost w 2008 roku osiągnął „tylko” 9,6%, a w liczbach globalnych ponad 31,4 bln juanów. Rok 2009 zakończył się wzrostem 9,2% i prawie 34,1 bln juanów, a rok 2010 przyniósł wzrost 10,3% i prawie 39,8 bln juanów, co w przeliczeniu na dolary dało około sześciu bilionów dolarów USA. Jeśli jednak tę wielkość przemnożyć przez realną siłę nabywczą juana, która wynosi 1,8 dolara, daje to ponad 10 bln dolarów. Niewątpliwie Chiny weszły na drugą pozycję w tworzeniu PKB na świecie, już przed kilku laty wyprzedziły RFN, ostatnio także Japonię, a dziś „depczą po piętach” USA (ok. 14 bln dol.). Jednocześnie należy skonstatować, że czołowe kapitalistyczne potęgi nie mogą „wygrzebać się” z kryzysu gospodarczo-finansowego, same Stany Zjednoczone są bardzo zadłużone wewnętrznie oraz w stosunkach zagranicznych i świat nabiera coraz większego przekonania, że ich gospodarka traci walor światowej lokomotywy. Punkt ciężkości globalizującego się świata przenosi się coraz bardziej w sferę Azji i Pacyfiku, z rosnącą pozycją Chin.

Postęp osiągnięty w ostatnich latach egzemplifikują dane ekonomiczne, socjalne i demograficzne Chin z lat 2008–2010, przedstawione w tabelach 1–3, i częściowo dane z pierwszego półrocza 2012 roku.

Tabela 1. Główne ekonomiczne dane wartościowe w latach 2008–2010

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Rok 2008	Rok 2010	2010/2008 %
1	2	3	4	5
PKB	10 ³ mld juanów ceny bieżące	31,4	39,8	125,8
Wzrost PKB	ceny stałe w %	100,0	120,4	.
Dochody budżetu państwa	10 ³ mld j.c.b.	6,1	8,3	135,6
Relacja dochodu budżetu państwa do PKB	% ceny bieżące	19,5	20,9	107,2
Udział w PKB – rolnictwa	% ceny bieżące	11,6	10,2	87,9
– przemysłu i budownictwa	% ceny bieżące	48,3	46,8	96,9
– usług	% ceny bieżące	40,1	43,0	107,2
Wartość produkcji dodanej – rolnictwa	% ceny stałe	100,0	108,7	.
– przemysłu i budownictwa	% ceny stałe	100,0	122,9	.
– usług	% ceny stałe	100,0	119,2	.
Relacja PKB Chin do PKB USA	% ceny wg porównywalnej siły nabywczej obu walut w 2009 r.	53,9	64,4	119,5
Inwestycje	10 ³ mld j.c.b.	17,28	27,81	160,9
Wzrost inwestycji	wg takich cen, jak PKB	100,0	152,8	.
Relacja inwestycji do PKB	% ceny bieżące	55,0	69,9	127,1
Miejskie inwestycje mieszkaniowe	10 ³ mld juanów	.	3,4	.
Cena jednego m ² miejskiego mieszkania	juany	.	4 480,0	.

1	2	3	4	5
Udział nakładów na badania i rozwój w PKB	% ceny bieżące	1,62	1,75	108,0
Kontrakty na transfer nowej technologii	mld juanów ceny 2010 r.	.	391,0	.
Eksport	mld dolarów c.b.	1 429,0	1 578,0	110,4
Import	mld dolarów c.b.	1 131,0	1 395,0	123,3
Saldo handlu zagranicznego	mld dolarów c.b.	+ 298,0	+ 183,0	61,4
Rezerwy walutowe na koniec roku	mld dolarów c.b.	1 946,0	2 847,0	146,3
Eksport wyrobów nowoczesnej techniki	mld dolarów c.b.	416,0	490,0	118,3
Import wyrobów nowoczesnej techniki	mld dolarów c.b.	343,0	413,0	120,4
Obroty zagraniczne ogółem	mld dolarów c.b.	2 560,0	2 973,0	116,1
Udział w obrotach ogółem obrotu nakładczego	% ceny bieżące	38,9	38,0	97,7
Udział w obrotach ogółem przedsiębiorstw zagranicznych	% ceny bieżące	54,8	53,8	98,2
Urzędowy kurs juana na koniec roku	juan/dolar	6,95	6,62	95,3

Źródło: dane chińskiego centralnego urzędu statystycznego, a w szczególności jego komunikat z 28 lutego 2011 r. o rozwoju społeczno-ekonomicznym ChRL w 2010 r.

Tabela 2. Główne ekonomiczne wskaźniki ilościowe w latach 2008–2010

Wyszczególnienie	Jednostki miary	2008	2010	2010/2008 %
1	2	3	4	5
Produkcja zboża	mln ton	529,0	546,0	103,2
Import soi	mln ton	37,3	54,8	147,0
Produkcja zwierzęca przeliczona na mięso	mln ton	116,6	128,1	109,9
Produkcja surowców energetycznych	mln ton p.u.	2 600,0	2 990,0	115,0
Import ropy naftowej	mln ton	ok. 180,0	23,09	ok. 132,0

1	2	3	4	5
Zużycie surowców energetycznych	mln ton p.u.	ok. 2 915,0	3 250,0	ok. 111,5
Produkcja energii elektrycznej	mld kWh	3467,0	4207,0	121,3
Produkcja stali	mln ton	501,0	627,0	125,1
Import rudy żelaza	mln ton	.	619,0	.
Produkcja aluminium	mln ton	13,8	15,7	113,7
Produkcja cementu	mln ton	1 400,0	1 880,0	134,7
Produkcja kwasu siarkowego	mln ton	51,3	70,9	138,2
Produkcja nawozów mineralnych	mln ton NPK	60,1	67,4	112,3
Produkcja tkanin	mld metrów	70,1	80,0	114,1
Produkcja samochodów osobowych	mln sztuk	5,0	9,6	190,0
Produkcja telewizorów kolorowych	mln sztuk	90,3	118,3	131,0
Produkcja lodówek	mln sztuk	47,6	73,0	153,4
Produkcja klimatyzatorów	mln sztuk	82,3	108,9	132,3
Produkcja telefonów komórkowych	mln sztuk	560,0	998,0	178,2
Produkcja komputerów osobistych	mln sztuk	137,0	246,0	179,6
Liczba zbudowanych mieszkań miejskich	mln m ²	543,0	760,0	140,0
Rozpoczęte budowy mieszkań miejskich	mln m ²	.	1 295,0	.
Przewozy towarów	mld ton	24,9	32,0	128,5
Liczba patentów innowacyjnych ogółem	tys. sztuk	.	565,0	.
w tym udział patentów chińskich	%	.	40,7	.
Liczba nowych patentów innowacyjnych ogółem	tys. sztuk	.	135,0	.
w tym udział patentów chińskich	%	.	54,8	.

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 3. Zmiany dotyczące ludności i elementów związanych z ich poziomem życia w latach 2008–2010

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2008	2009	2010	2010/2008 %
1	2	3	4	5	6
Ludność	mln osób	1 325,0	1 333,0	1 341,0	101,2
% ludności miejskiej	%	46,0	46,8	47,5	.
Ludność miejska	mln osób	610,0	624,0	638,0	104,4
Nowo zatrudnieni pracownicy w mieście	mln osób	11,1	11,0	11,7	104,4
Bezrobotni wśród pracujących w mieście	%	4,2	4,3	4,1	97,6
Sezonowa migracja pracowników ze wsi do miast	mln osób	ok. 220,0	229,8	242,1	110,1
Średnia odległość przejazdu koleją	km/osobę	.	.	521,0	.
Sprzedaż mieszkań miejskich	mln m ²	593,0	861,0	931,0	157,0
Przyjęci do techników	tys. osób	8 120,0	8 690,0	8 680,0	106,9
Przyjęci na wyższe uczelnie	tys. osób	6 080,0	6 400,0	6 620,0	108,9
Liczba studentów wyższych uczelni	tys. osób	.	.	22 318,0	.
Liczba absolwentów studiów podyplomowych	tys. osób	.	371,0	384,0	.
Liczba pracowników instytutów naukowo-badawczych	tys. osób	.	.	1 423,0	.
Sprzedaż detaliczna dóbr konsumpcyjnych	10 ³ mld j.c.b.	11,5	13,3	15,7	136,8
w cenach stałych	%	100,0	116,3	133,3	.
Depozyty bankowe ludności	10 ³ mld j.c.b.	21,8	26,1	30,3	139,1
Dochody roczne na mieszkańca w mieście	tys. juanów	15,8	17,2	19,1	120,9
Roczne wydatki konsumpcyjne na mieszkańca miasta	tys. juanów	.	.	13,5	.

1	2	3	4	5	6
Dochody roczne na mieszkańca wsi	tys. juanów	4,8	5,2	5,9	124,4
Roczne wydatki konsumpcyjne na mieszkańca wsi	tys. juanów	.	.	4,4	.
Relacja dochodów mieszkańca miasta i wsi	%	332,0	333,0	323,0	97,3
Posiadacze samochodów osobowych	osób/tys. mieszkańców	18,0	.	30,0	167,0
Posiadacze telefonów	osób/tys. mieszkańców	741,0	.	860,0	116,0
Posiadacze internetu	osób/tys. mieszkańców	226,0	.	340,0	150,8
Liczba lekarzy	osób/tys. mieszkańców	1,5	1,6	1,8	118,7
Liczba pielęgniarek	osób/tys. mieszkańców	1,1	1,3	1,5	145,7
Liczba łóżek szpitalnych	sztuk/tys. osób	3,3	3,6	4,1	121,4
Dostęp do opieki lekarskiej na wsi	mln osób	.	.	700,0	.
Ubezpieczenia chorobowe w mieście	mln osób	.	401,5	432,1	.
Ubezpieczenia na starość w mieście	mln osób	.	235,5	256,7	.
Ubezpieczenia na starość na wsi	mln osób	.	.	102,8	.

Źródło: jak w tab. 1.

Przede wszystkim widoczny jest nadal wielki, przeszło dwudziestoprocentowy wzrost PKB w tym okresie, co oznacza zdecydowane przewyżczenie przez Chiny wpływu kryzysu światowego.

W 2011 roku także w Chinach dał o sobie znać głęboki światowy kryzys finansowy, nastąpił spadek wzrostu PKB, głównie za sprawą ograniczenia eksportu do rozwiniętych krajów kapitalistycznych. Jednocześnie gospodarka chińska utrzymała wysoką wewnętrzną dynamikę, na przykład w zakresie wzrostu produkcji energii elektrycznej, stali, cementu, wydobycia węgla i ropy i produkcji rolnej. Osiągnięto rekordowe wyniki produkcji czterech zbóż, w granicach

570 mln ton. Ogółem PKB wyniósł 9,2% wzrostu, przy czym z każdym kwartałem charakteryzowała go tendencja spadkowa w granicach 0,3%. Pięcioletni plan rozwoju społeczno-gospodarczego Chin na lata 2011–2015, przedstawiony przez premiera Wen Jiabao na marcowej (2011) sesji Ogólnochińskiego Kongresu Przedstawicieli Ludowych, zakłada, uwzględniając zjawiska kryzysowe na świecie, średnio umiarkowany siedmioprocentowy wzrost PKB.

Potwierdzeniem tych prognoz są główne wyniki rozwoju ekonomicznego Chin w pierwszym półroczu 2012 roku (według chińskiego centralnego urzędu statystycznego):

Wzrost PKB w stosunku rocznym wyniósł: ogółem – 7,8%, rolnictwo – 4,3%, przemysł – 8,3%, usługi – 7,7%.

Wartość PKB: 22,7 bln juanów, udział rolnictwa – 7,8 %, przemysłu – 48,9%, usług – 43,3%.

Produkcja mięsa wyniosła 39,2 mln ton i wzrosła o 5,9%.

Wartość dużych przedsiębiorstw przemysłu ciężkiego wzrosła o 10,1%, a lekkiego o 11,1%, we wschodnich regionach o 8,9%, w centralnych o 12,9%, a w zachodnich o 13,2%.

Zyski spadły o 2,4%, a stopa zysku wyniosła 5,34%.

Inwestycje w budownictwie mieszkaniowym wzrosły o 12%. Rozpoczęto budowę budynków o powierzchni 924 mln m², o 7,1% mniej niż w ubiegłym roku, a sprzedaż budynków komercyjnych wyniosła 400 mln m², o 10% mniej.

Konsumpcyjna sprzedaż detaliczna wyniosła 9,82 bln juanów i wzrosła realnie o 11,2%.

Samochodów sprzedano więcej o 9,1%, mebli o 25,1%, a artykułów gospodarstwa domowego i elektroniki o 3,3%.

Suma pożyczek bankowych wyniosła w dniu 30 czerwca 2012 roku 59,6 bln juanów, a depozytów 88,3 bln. Dane te mało się zmieniły w przeciągu roku.

Dochody dyspozycyjne na mieszkańca w miastach wyniosły 13 769 juanów, przy realnym wzroście 9,7%, a na mieszkańca wsi 4300 juanów, przy realnym wzroście 12,4%.

Średni zarobek miesięczny migrantów ze wsi, których liczba wzrosła o 2,6%, wyniósł 2200 juanów, wzrastając o 14,9%.

Wartość dodana w przemyśle, inwestycjach i sprzedaży detalicznej wzrosła systematycznie co miesiąc w okresie od lipca ubiegłego roku do czerwca bieżącego roku.

Produkcja ilościowa oraz roczny wzrost głównych wyrobów pierwszym półroczu 2012 roku:

Węgiel: brak danych ilościowych, wartość dodana wzrosła o 11,5%; ropa: 100,5 mln ton, wzrost o 1,6%; ruda żelaza 600 mln ton, wzrost 16,7%; przędza 15,1 mln ton, wzrost o 13,2%; papier 57,5 mln ton, wzrost o 7,0%; benzyna 42,7 mln ton, wzrost 7,7%; paliwo dieslowskie 84,9 mln ton, wzrost o 2,0%; koks 224,2 mln ton, wzrost o 6,4%; kwas siarkowy 37,4 mln ton, wzrost o 6,1%; nawozy sztuczne 37,1 mln ton, wzrost o 11,9%; środki ochrony roślin 1,72 mln ton, wzrost o 21,8%; włókna chemiczne 18,8 mln ton, wzrost o 14,6%; cement 994 mln ton, wzrost o 5,5%; szkło płaskie 366,1 mln ton, spadek o 3,1%; stal surowa 357,2 mln ton, wzrost o 1,8%; przetwory stalowe 467,4 mln ton, wzrost o 6,1%; 10 rodzajów metali kolorowych 17,7 mln ton, wzrost o 6,7%; maszyny elektryczne 765 mln KW, wzrost o 1,5%; obrabiarki do metalu 416 tys. sztuk, spadek o 9,0%; wielkie ciągniki 28,7 tys. sztuk, wzrost o 37,3%; małe ciągniki 872 tys. sztuk, spadek o 7,1%; samochody 10,3 mln sztuk, wzrost o 6,7%; statki handlowe 395 mln ton ładowności, wzrost o 2,5%; pralki 306 mln sztuk, spadek o 1%; lodówki 415 mln sztuk, spadek o 7,4%; klimatyzatory 804 mln sztuk, wzrost o 1,5%; komputery 172,6 mln sztuk, wzrost o 13%; telewizory kolorowe 571 mln sztuk, wzrost o 11,1%; produkcja energii elektrycznej 2295 mld kwh, wzrost 3,7%.

Wzrost cen detalicznych w maju 2012 roku w stosunku do ubiegłego roku: ogółem – 3,5%, żywność – 7,5%, mięso – 11,2%, odzież – 3,5%, sprzęt AGD i elektroniczny – 2,3%, komunikacja – 0,1 %, kultura i rozrywka – 0,2% oraz mieszkania – 1,9%²².

Z danych tych oraz powyższych tabel widać, jak gigantyczny wzrost w gospodarce, ale także w innych sferach życia społecznego, jest udziałem Chin w ostatnich latach. Jednocześnie dane te relatywizują podstawowe wskaźniki w kategoriach jednostkowych. Choć wielkość PKB w kategoriach globalnych jest już zbliżona do wielkości PKB Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej, to biorąc pod uwagę 4,5 raza większą niż w USA i około trzech razy większą niż w UE liczbę ludności, wskaźniki te są jeszcze bardzo skromne i Chiny, by

²² Por. Sheng Laiyun – Spokesman, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/newsandcomingevents> [dostęp: 13.07.2012].

osiągnąć zbliżone wielkości *per capita*, muszą je znacznie pomnożyć, co będzie kwestią następnych generacji. Jest to zadanie niesłychanie trudne, uwzględniając fakt, że obecny „wyścig” odbywa się w sferze wysokich technologii i jakości życia, a Chiny w dalszym ciągu nie uporały się z wielkim problemem wsi oraz sprzecznościami między centrum a peryferiami. Biorąc pod uwagę dotychczasowe efekty, wielkie zdyscyplinowanie i zaufanie do polityki KPCh ze strony zdecydowanej większości Chińczyków, można sądzić, że zamierzenia te są realistyczne, a potwierdzają je plany i programy rozwoju gospodarczego oraz społecznego na lata 2011–2016 i dalej do 2020 roku. Te chińskie plany i prognozy, nie tylko pięcioletnie, także wieloletnie, strategiczne potwierdzają, że wprowadzenie gospodarki rynkowej w Chinach nie doprowadziło do likwidacji planowania gospodarczego, ale zmienił się jego charakter. Chiny zrezygnowały z centralnego planowania nakazowo-wskaźnikowego, podobnie jak zrezygnowały z gospodarki nakazowo-rozdzielczej, zastępując ją mechanizmami rynkowymi, opartymi na równowadze popytu i podaży. Planowanie ma charakter sterowniczy, strategiczny i realizowane jest przez politykę państwa i gospodarkę finansową²³.

W związku z dotychczasowym rozwojem Chin pojawiły się różne oceny ich strategicznego programu i taktyki jego realizacji. Oficjalnie Chiny deklarują się jako państwo socjalistyczne, dążące do ustroju komunistycznego. Kierowniczą siłą państwa jest Komunistyczna Partia Chin, która ma pozycję hegemonistyczną. W Chinach działa też osiem innych partii tak zwanych demokratycznych, które skupiają różne warstwy postępowej inteligencji oraz drobnomieszczaństwa i które uznają przewodnią rolę KPCh. Silną pozycję ustrojowo-polityczną mają też związki zawodowe, liczące w 2010 roku 240 mln członków, Związek Kobiet Chińskich, Związek Młodzieży Komunistycznej, a także inne masowe organizacje, które wraz z KPCh uzgadniają wspólną politykę w ramach Politycznej Komisji Konsultacyjnej (frontu narodowego), działającej na wszystkich szczeblach chińskiego systemu politycznego. W tej sytuacji uzasadniona jest oficjalna nazwa Chińskiej Republiki Ludowej, w której przymiotnik „ludowa” oznacza treści klasowe charakterystyczne dla ludu pracującego miast i wsi²⁴.

²³ Por. Miao Huashou, Liu Jian, *Stan rozwoju gospodarczego ChRL w roku 2009*, [w:] *Gospodarka a polityka...*, op. cit., s. 140 i n. Por. też L. Kostecka, *Chiny wobec współczesnego kryzysu kryzysu gospodarczego*, [w:] *ibidem*, s. 157 i n.

²⁴ Por. art. 1 *Konstytucji ChRL* z 4 grudnia 1982 r., który stanowi, że „Chińska Republika Ludowa jest państwem socjalistycznym jako demokratyczna dyktatura ludu, kierowana przez klasę robotniczą i opierająca się na sojuszu robotników i chłopów. System socjalistyczny jest podstawą systemu Chińskiej Republiki Ludowej”. *Constitutional Law*, Beijing 2005, s. 7.

Jednocześnie w ciągu ostatnich ponad trzydziestu lat polityki „socjalistycznej gospodarki rynkowej” odrodziły się w gospodarce i życiu społecznym instytucje i stosunki kapitalistyczne. Napłynął olbrzymi kapitał zagraniczny w postaci wielkich inwestycji bezpośrednich. O miejsce na chińskim rynku konkurują największe kapitalistyczne korporacje. Zarazem umożliwiono uruchomienie wielkiego kapitału wewnętrznego, powstały wielkie spółki chińskie, prywatne z udziałem kapitału zagranicznego, państwowego (*joint venture*), spółdzielczego i inne. Ogółem kapitał prywatny w Chinach, o czym już wspomniano, wytwarza ponad dwie trzecie chińskiego PKB. Na przykład w 2010 roku kapitał ten dawał zatrudnienie około 189 mln pracowników, przy ogólnym zatrudnieniu około 800 mln, w tym także około 300 mln w chińskim rolnictwie. Aby jeszcze lepiej zrozumieć bazę narastania obecnych napięć społecznych i obaw kierownictwa KPCh odnośnie do zachowania spokoju społecznego w obecnej sytuacji i nadchodzących latach przedstawimy siłę kapitału chińskiego, w tym zagranicznego, i etapy jego rozwoju. Tak więc średnie i małe przedsiębiorstwa stanowiły w 2010 roku 99% ogólnej liczby przedsiębiorstw, wytwarzały 60% PKB, miały 80% zatrudnienia, płaciły 50% podatków i uzyskały 65% patentów wynalazczych, 75% technicznych innowacji i 80% nowych rodzajów produkcji, a udział przedsiębiorstw zagranicznych w Chinach wynosił: w produkcji 28%, w podatkach 22% (wskutek różnego rodzaju ulg), w obrotach zagranicznych 55%, zatrudniając 45 mln pracowników.

O dalszej wzrastającej roli prywatnych przedsiębiorstw w Chinach świadczą dane opublikowane na łamach „Beijing Review” z 17 lutego 2011 roku, odnoszące się do sytuacji z końca 2010 roku. Przedsiębiorstwa te obejmowały 30% inwestycji w głównych gałęziach przemysłu, co oznaczało, że są one zorientowane głównie na osiąganie zysków, 74% ogółu przedsiębiorstw, miały zarejestrowany kapitał 288,3 mld dolarów i zatrudniały ponad 180 mln pracowników²⁵.

Powstały gigantyczne firmy, które swe aktywa liczą w miliardach nie juanów, lecz dolarów i euro. Kapitał prywatny w Chinach stoi na własnych nogach. Wizytówkami tego kapitału są siedziby potężnych firm w Szanghaju, Pekinie, Tiencinie, Shenzhen czy Kantonie, odpowiednio do tego powstał rynek usługowo-konsumpcyjny dla najbogatszych i bogatych Chińczyków, na przykład luk-

²⁵ Więcej na ten temat zob. Lian Xinzhen, *Private economy burgeons*, „Beijing Review”, 17.02.2011, s. 32–33.

susowe rezydencje, zamknięte osiedla, rynek luksusowych towarów. Pod tym względem Chiny stały się drugim nabywcą w świecie²⁶.

Odrodzenie prywatnej własności w Chinach odbywało się w trzech etapach:

Etap I: 1978–1992, kiedy powstało 140 tys. firm, które w 1992 roku miały razem 22,1 mld juanów zarejestrowanego kapitału (276 mln dolarów USA). Zatrudniały one wtedy 2,32 mln robotników i płaciły do kasy państwowej 450 mln juanów podatków.

Etap II: 1993–2002, kiedy sektor prywatny rozwijał się niezwykle burzliwie. Liczba prywatnych firm wzrosła do 2,44 mln (prawie 18-krotnie), w 2002 roku posiadały one 2,5 bln juanów kapitału (375 mld dolarów), zatrudniały 34,1 mln pracowników i płaciły do skarbu państwa podatek w wysokości 94,6 mld juanów (13,5 mld dolarów).

Etap III: 2003–2012. Na początku 2008 roku liczba prywatnych biznesów wzrosła do 5,51 mln, miały one ogółem 9,4 bln juanów (1,3 bln dolarów) i zatrudniały 127 mln pracowników. Płaciły podatki w wysokości 477, 15 mld juanów (68,16 mld dolarów). Firmy te osiągały w ostatnich latach bardzo wysokie zyski, które ośmiokrotnie przewyższały zyski z 2002 roku. Firmy prywatne dawno wyszły z tradycyjnego przemysłu bawełnianego i lekkiego, obejmują one nowoczesne gałęzie przemysłowe, wyposażone są w nowoczesne urządzenia i technologie, są aktywne w wielkim przemyśle chemicznym, maszynowym, częściowo górniczym, obejmują wielkie rynki finansowe, olbrzymią część handlu zagranicznego, a w ostatnim okresie powstały wielkie chińskie firmy operujące na rynkach zagranicznych i zdolne do konkurencji z największymi korporacjami międzynarodowymi²⁷.

Interesująca była lektura jesiennej (2009) chińskiej prasy, która podała informację, że w 2009 roku wzrosła liczba najbogatszych Chińczyków (właścicieli miliardów, oczywiście dolarów, nie juanów) – ze 101 do 130. Oznacza to, że Chiny także pod tym względem są na drugim miejscu po USA. Bogactwo tej grupy w ostatnim roku mimo kryzysu wzrosło średnio o około 30%, co oznaczało 571 mln dolarów. Głównymi nośnikami wzrostu bogactwa są własność, nieruchomości, handel i spekulacja. Pierwszy na tej liście był niejaki pan Wang Huanfu (lat 43), boss wielkiej firmy BYD z aktywami 5,1 mld dolarów. Innymi na liście najbogatszych są: Zhang Xin z rodziną (papier) – 4,9 mld dolarów, Xu Rongmao

²⁶ Por. *Unaffordable Luxury*. (Dahe Daiy), „Beijing Review”, 31.12.2009.

²⁷ Szerzej na ten temat zob. Z. Wiktor, *Chiny na drodze...*, op. cit., s. 104 i n.

z rodziną – 4,8 mld dolarów, Yang Huiyang (lat 28) – 4,6 mld dolarów. Dane te są wierzchołkiem góry lodowej. W latach osiemdziesiątych XX wieku w Chinach zrobiło karierę słowo *Wanyuanchu*, co oznaczało posiadacza co najmniej 10 tys. juanów. Było to wtedy wielkie marzenie kandydatów do nowej, odradzającej się burżuazji. W ciągu następnych ponad trzydziestu lat warstwa ta przekształciła się w potężną klasę (w rozumieniu marksistowskim), która stawia problemy i sprzeczności klasowe Chin w nowych rozmiarach i relacjach. Problemy te stały się przedmiotem analizy niejakiego Huru, który w „Wealth Report” przedstawił najnowsze dane, że ChRL liczyła w 2009 roku 825 tys. ludzi z własnością o wartości ponad 10 mln juanów (1,5 mln dolarów) i 51 tys. ludzi z bogactwem większym niż 100 mln juanów (15 mln dolarów)²⁸.

Do tego musimy dodać bliższą i dalszą rodzinę, szeroką klientelę, menedżerów i personel pomocniczy, zatrudniony w firmach prywatnych, ponadto wielkie i rosące drobnomieszczactwo, tradycyjne rzemiosło, nie tylko w miastach, także na wsi, oraz różnego rodzaju nowe i stare usługi. Na wsi po rozpuszczeniu komun ludowych wzrosło znaczenie gospodarki indywidualnej i prywatnej. Ziemia co prawda należy do państwa, ale jej obrót jest powszechny jako dzierżawy. W Chinach rośnie psychologia i ideologia własności prywatnej, co pogłębia sprzeczności własnościowe. Na tym tle narasta w aparacie władzy walka wewnętrzna o definicję dalszego kierunku rozwoju Chin. Wyraźnie prezentuje się skrzydło konserwatywne, które chciałoby utrzymać i bardziej rozwinąć kapitalizm państwowy, a być może przekształcić go w „normalny” kapitalizm. Jest też skrzydło komunistyczne, które dąży do utrzymania i pogłębiania socjalistycznego rozwoju Chin. Wydaje się, że obecne kierownictwo partyjne ma charakter centrowy i stara się godzić różne skrzydła w KPCh. Walka między tymi skrzydłami ma nieoficjalny charakter, a jej wynik poznamy za parę lat. Na wiosnę 2012 roku ujawniła się w chińskim kierownictwie silna frakcja lewicowa, na której czele stoi członek

²⁸ Por. N. Tianyn, *Crisis? What crisis? Rich get richer*, „China Daily”, 13.10.2009. O tym, jak niepewna jest pozycja chińskich supermiliarderów, świadczą losy pana Huang Guangyu – do niedawna prezesa wielkiego holdingu Gome-Electrical Appliances Holdings, który przed 4–5 laty także znajdował się na liście najbogatszych Chińczyków. Jego majątek oceniany był na 1,25–1,7 mld dol. Jesienią 2009 r. chińska prasa podała informację, że prokurator w Pekinie przedstawił mu liczne zarzuty kryminalne i finansowe. Sprawa jest poważna i się rozwija, idzie o wielkie manipulacje finansowe, nielegalne zyski, a także inne finansowe występki na olbrzymie sumy. Za powyższe czyny grozi mu kara do 10 lat więzienia; dodatkowo sąd w Hongkongu zamroził mu aktywa w wysokości 214 mln dol. Jest to tylko jeden z przykładów aktywnego zwalczania korupcji przez organy wymiaru sprawiedliwości w Chinach. W. Jingdong, *Ex-Gomes chair faces insider trading*, ibidem, 22.10.2009. Zob. też Yin Pumin, *A Long-Way Campaign*, „Beijing Review”, 20.01.2011, s. 18–21.

Biura Politycznego Bo Xilai – pierwszy sekretarz komitetu okręgowego KPCh w Chonqing, uważany za czołowego reprezentanta frakcji maoistowskiej w partii. Napięcia te narastają w związku ze zbliżającym się XVIII Zjazdem KPCh, który ma się odbyć na przełomie września i października 2012 roku i przyjąć nowy program oraz wybrać nowe kierownictwo na najbliższe 10 lat²⁹.

W podsumowaniu możemy stwierdzić, że pełne wyjaśnienie i zrozumienie rozwoju współczesnych Chin jest możliwe dzięki wykorzystaniu teorii i metodologii marksistowskiej. Chińska Republika Ludowa jest od ponad sześćdziesięciu lat państwem socjalistycznym, które dąży do realizacji celu strategicznego, jakim jest socjalizm. Kierowniczą siłą tego budownictwa pozostaje Komunistyczna Partia Chin.

Historię współczesnych Chin można podzielić na dwa trzydziestolecia. Pierwsze związane jest z osobą przewodniczącego Mao Tsetunga, który miał wielkie zasługi w przeprowadzeniu rewolucji socjalistycznej i budowie podstaw socjalizmu w Chinach, jednocześnie zaś w adaptacji marksizmu i w jego sinizacji, która przybrała nazwę maoizmu. Mao czerpał, zwłaszcza w pierwszym okresie swej działalności, z doświadczenia radzieckiego, z marksizmu-leninizmu, zarazem stale podkreślając odrębność chińskiej drogi rozwojowej.

Drugi okres (1978–2012) wiąże się z działalnością praktyczną i teoretyczną Deng Xiaopinga i następnych generacji przywódców KPCh, co znalazło wyraz w powstaniu teorii Deng Xiaopinga i teorii „Trzech Reprezentacji”, będących dalszymi etapami sinizacji marksizmu. Ich podstawowymi kategoriami są „socjalistyczna gospodarka rynkowa”, socjalizm jako strategia, państwo dyktatury ludu (proletariatu), kierownicza rola KPCh i kapitalizm państwowy w Chinach jako taktyka.

²⁹ Więcej na ten temat zob. Z. Wiktor, M. Rakowski, *Rozwój i prognozy przyszłości Chin w zmieniającym się świecie*, Toruń 2012, s. 227 i in.; *Chiny blisko*, „Krytyka Polityczna” 29 [2011], w szczególności J. Hardy, *Chiny po kryzysie*, s. 147–159; H. Hołaj, *Powrót olbrzyma w zglobalizowanym świecie*, Warszawa 2011, s. 19 i in.; A. Brunet, J.-P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem?*, Warszawa 2011, s. 23 i n.

**THE ESSENCE OF THE “CHINESE MARXISM”
AND “SOCIALISM WITH CHINESE SPECIFICS”**

Summary

Keywords: Marxism, China, socialism, dictatorship of the proletariat,
transition period from capitalism to socialism

The main aim of the paper is to present general shape of “Chinese Marxism” and specifics of Chinese model of socialism in conjunction with the economic success of the Chinese state. In general, author argues that China’s policy is in somewhat way version of the Lenin’s New Economic Policy, of the twenties in the USSR.